

DEN ENDIMENSIONELLA MÄNNISKAN – POLITISK TEATER

Teaterpjäs baserad på Herbert Marcuse text *Den endimensionella människan*. Manus sammanställt av Magdalena Nordin. Medverkande: Magdalena Nordin, Lili von Wallenstein samt inspelningar av uppläst text av Karolina Stenström.

Framfördes på Slipvillan i Stockholm 11 juni 2016.

Lili:

Bidrar inte hotet om ett atomkrig, som skulle utplåna hela mänskligheten, till att bevara just de krafter som håller detta hot vid liv? Ansträngningarna att undvika en sådan katastrof överskuggar sökandet efter dess möjliga orsaker i det samtida industrisamhället. Orsakerna identifieras inte, belyses inte och attackeras inte därför att de bleknar bort vid sidan av den alltför uppenbara faran utifrån - i västvärlden från öster, i öst från väst. Lika uppenbar är nödvändigheten att vara rustad för att leva vid en avgrund och för att inse hotet. Vi finner oss i den fredliga produktionen av förstörelsemedel, i ödeläggelsens perfektion, i att utbildas för ett försvar som deformerar försvararna och det de försvarar.

Karolina:

Jag kör med en ny bil. Jag upplever dess skönhet, glans, styrka och bekvämlighet - men så kommer jag att tänka på förhållandet att den på kort tid kommer att försämrans och behöva reparation, att dess skönhet är billig, dess styrka onödig, dess storlek idiotisk; och att jag inte kommer att hitta någon parkeringsplats åt den. Jag ser *min* bil som en produkt av en av de Tre Stora bilindustrierna. Detta bestämmer bilens yttre och skapar dess skönhet och simpelhet, dess kraft och dess bräcklighet, dess effektivitet och dess brist på effektivitet. Jag känner mig på något sätt lurad. Jag tror att bilen inte är vad den skulle kunna vara, att bättre bilar skulle kunna göras för mindre pengar. Men de andra måste leva också. Löner och skatter är för höga; omsättning är nödvändig; vi har det mycket bättre nu än förr. Spänningen mellan sken och verklighet försvinner och bägge uppgår i en rätt angenäm känsla.

Tunnelbanan vid rusningstid. Jag ser bara trötta ansikten och lemmar, hat och irritation. Jag har en känsla av att någon när som helst skulle kunna dra kniv. Folk läser eller är snarare nersjunkna i sina tidningar och veckotidningar och pocketböcker. Och ändå kan dessa människor om några timmar vara uppfriskade, välluktande och välklädda, lyckliga och mjuka, glada och glömska. Men de flesta av dem kommer sannolikt att få en dödröst kväll - i sällskap eller ensamma.

Magdalena:

RAND Corporation, där lärdom, forskning, militärer, väderlek och det goda livet förenas, rapporterar om sådana lekar i en ton av avväpnande oskuld i *RANDom News*, årg. 9, nummer 1, under rubriken BÄTTRE SÄKER ÄN OLYCKLIG. Raketerna tjuvar, vätebombarna hotar, satelliterna svävar över oss, och frågan är "hur man ska skydda nationen och den fria världen". De militära planerna är bekymrade, ty "priset på att ta chanser, att experimentera och göra misstag kan vara fruktansvärt högt". Men här kommer RAND in; RAND skyndar till undsättning, och "planer av typen RAND'S SAFE kommer in i bilden". Den bild de kommer in i är inte klassificerad. Det är en bild där "världen blir en karta, raketerna blott symboler [länge leve symbolismens skjutkraft!] och krig inte mer än [inte mer än] planer och beräkningar nedskrivna på pappret ..." I denna bild har RAND omvandlat världen till ett intressant teknologiskt spel, och man kan lugna sig - "militärplanerna kan ge värdefulla 'syntetiska' råd utan att ta risker".

Lili:

För att lära ut vad den samtida världen verkligen är bakom ideologiska och materiella slöjor och hur den kan förändras måste teatern bryta åskådarens identifikation med händelserna på scenen.

Magdalena:

SPELREGLER

För att förstå spelet måste man själv delta eftersom förståelse kräver erfarenhet.

Eftersom de som spelar SAFE kommer från nästan varenda avdelning på RAND och från flygvapnet, så måste vi ha en ingenjör, en fysiker och en ekonom i det blå laget. Det röda laget representerar en motsvarande spridning.

Den första dagen ägnas åt en sammanfattning av vad spelet handlar om och åt ett studium av reglerna. När lagen slutligen bänkat sig runt kartorna i sina respektive rum börjar spelet. Varje lag får en politisk bedömning från spelledaren. Dessa bedömningar, som vanligen förberetts av en medlem av kontrollgruppen, ger en uppskattning av det aktuella världsläget, vissa informationer om motståndarlagets politik, de utfall som laget måste bemöta samt lagets budget. (Politiken förändras från speltillfälle till speltillfälle för att ett vitt fält av strategiska möjligheter ska kunna undersökas.)

I vårt hypotetiska spel är det blås uppgift att bevara en avskräckande effekt under hela spelet - d.v.s. att bevara en styrka som kan slå tillbaka röd så att det röda laget ogärna riskerar en attack. (Blå erhåller också vissa informationer om röds politik.)

Röds mål är att uppnå större slagkraft än blå.

Blås och röds budget bestäms i enlighet med verkliga försvarsbudgeter ...

Det finns en "spelledare" som tolkar spelreglerna, ty fastän "regelsamlingen med diagram och illustrationer omfattar 66 sidor" så uppstår ofrånkomligen problem under spelets gång. Spelledaren har också en annan viktig funktion: "utan att på förhand underrätta spelarna låter han kriget bli en mätare på effektiviteten hos de faktiskt tillgängliga militära stridskrafterna". Men sedan blir det tid för "kaffe, kakor och idéer". Koppla av!

Magdalena:

Att uppkalla "tingen som är frånvarande" är att bryta trolldomsmakten hos tingen som är; ja, det är att låta en annan ordning tränga in i den ordning som etablerats - "en världs skapelse"

Lili:

Det lyckliga medvetandet har inga gränser - det arrangerar spel och lekar om död och undergång där skämt, teamwork och strategiska överväganden blandas i berömvärd social harmoni.

Det utmärkande draget för det avancerade industrisamhället är den effektiva kvävningen av alla de behov som kräver befrielse - befrielse även från det tolerabla och lönande och komfortabla - medan det understödjer och friger överflödssamhällets destruktiva kraft och undertryckande funktion. Därmed framtvingar den sociala övermakten det allt överskuggande behovet av onyttigheter, behovet av själsdödande

arbete när sådant inte längre är verkligt nödvändigt, behovet av olika slags förströelser som gör det själsdödande uthärdligt, behovet av sådana bedrägliga friheter som fri konkurrens med fastställda priser, ett fritt val mellan likvärdiga varor och småprylar.

Magdalena:

Människorna igenkänner sig själva i sina varor, de finner sin själ i sin bil, sin hi-fi-anläggning och sina köksredskap. Hela den mekanism som knyter individen till hans samhälle har förändrats, och det sociala behärskandet av honom förankras i de nya behov som samhället självt har skapat.

Karolina:

Den alltmer fullständiga mekaniseringen av arbetet i den avancerade kapitalismen förutsätter visserligen utsugningen men förändrar den utsugnes attityd och ställning. Inom den teknologiska helheten förblir det mekaniserade arbetet, där automatiserade eller halvautomatiserade processer dominerar, ett livslångt, uttröttande, fördummande, omänskligt slaveri - än mer uttröttande genom den allt snabbare takten, genom kontrollen av maskinskötaren (snarare än av produkten) och genom isoleringen av arbetarna från varandra.

Denna art av mästerlig förslavning är inte så olik skrivmaskinsflickans, bankkassörens, den jäktade expeditens eller TV-hallåans. Standardiseringen och rutinen gör produktiva och icke-produktiva arbeten lika varandra.

Kort efter det att halvautomatiska maskiner börjat användas brukade enligt undersökningar kvinnliga arbetare hemfalla åt sexuella dagdrömmar under arbetet. De påminde sig sovrummet, sängen, natten, allt sådant som bara angår en partner som lämnats ensam med sig själv. Men det var maskinen inom henne som drömde om smekningar ...

Magdalena:

Massproduktion och masskonsumtion kräver *hela* människan, och industripsykologin har för länge sedan upphört att enbart syssla med fabriksmiljön.

Lili:

Man har ofta påpekat att det avancerade industrisamhället fungerar med en större sexuell frihet - "fungerar" i meningen att friheten blir ett marknadsvärde och en fråga om sociala seder. Utan att upphöra att vara ett arbetsredskap tillåts kroppen att utställa sina sexuella drag i den dagliga arbetsmiljön och i arbetsförhållandena. Detta är ett av industrisamhällets unika resultat - möjligt tack vare inskränkningen av smutsigt och hårt fysiskt arbete, tillgången på billiga och tilldragande kläder, skönhetsvård och fysisk hygien, reklamindustrins behov, osv. De sexiga kontorsflickorna och affärsbiträdena och den vackra, manliga juniordirektören är mycket marknadsvänliga varor. En klädsam hustru var förr ett villkor för kungar, prinsar och grevar men kan nu hjälpa även mindre lyckligt lottade grupper att göra karriär i affärsvärlden.

I motsats till den tillrättalagda avsublimeringens tillfredsställelse bevarar sublimeringen medvetandet om de förnekelse som samhället tvingar individen till och bevarar därmed behovet av frigörelse.

Magdalena:

Men om den socialt tillåtna och uppmuntrade frigörelsen av libido inskränker sig till en begränsad sexualitet, skulle det vara detsamma som en sammanträngning av den erotiska energin, och denna avsublimering skulle vara förenlig med tillväxten av såväl sublimerade som osublimerade former av aggressivitet. Aggressiviteten är ett påfallande drag i det samtida industrisamhället.

Lili:

Den enorma krigsrisk, och till och med ett krigsutbrott skulle offren inte bara hjälplöst acceptera utan också uppskatta på det instinktiva planet. Även här har vi i så fall en kontrollerad avsublimering.

Magdalena:

Eftersom de stora orden frihet och personlighetsutveckling uttalas av kampanj ledare och politiker, på bio, i radio och TV, så blir de meningslösa läten som får sin betydelse bara i sammanhang med propaganda, reklam, uppfostran och förströelse.

Lili:

Det slutna språket demonstrerar eller förklarar ingenting - det vidarebefordrar beslut, utslag, befallningar.

Magdalena och Lili:

Ni kan tala poesi - det går allt för sig. Vi älskar poesi. Vi vill förstå er poesi, och det kan vi bara göra om vi tolkar era symboler, metaforer och bilder med hjälp av det normala språket.

Karolina:

Jag tar en promenad på landet. Allt är som det ska vara: naturen visar sin bästa sida. Fåglar, sol, mjukt gräs, mellan träden skymtar jag bergen. Jag är ensam, ingen radio, ingen bensinlukt. Plötsligt tar vägen slut vid en motorväg. Jag är tillbaka bland reklamskyltar, bensinstationer och motell. Jag gick i ett naturreservat, och nu vet jag att naturen inte var verklighet. Det var ett reservat, alltså någonting som bevaras på samma sätt som en utdöende djurart. Hade inte regeringen ingripit, så hade reklamskyltarna, korvstånden och motellen för länge sen invaderat detta stycke natur. Jag är tacksam mot regeringen; vi har det mycket bättre nu än förr ...

Idén om en tillflyktsort för mänskliga varelser bestämmer arkitektens planering av ett hus, och idén om en alltomfattande atomexplosion bestämmer konstruktionen av den apparat som ska tjäna det ändamålet. Om man lägger tonvikten på den väsentliga relationen mellan konst och teknik, så framgår konstens speciella *rationalitet*.

När städer och motorvägar och nationalparker ersätter byar, dalar och skogar och när motorbåtar far över sjöarna och flygplan över himlen, så förändrar dessa områden sin karaktär som en kvalitativt annorlunda verklighet, som motsägelsens områden.

Magdalena:

Om vi ska beskriva vår kärlek och vårt hat, våra sympatier och våra antipatier för varandra, så måste vi använda orden i våra annonser, filmer, politiska tal och bestsellers. Vi måste använda samma ord för att

beskriva våra bilar, våra matvaror och möbler, våra kolleger och medtävlare - och vi förstår varandra fullständigt.

De kan spåras i protokollen, i resultaten av sina lagar, i atombomberna de beställer och producerar, i utnämningarna, lönerna och kraven som de uppställer. Under sammanträde är individerna (ofta omedvetna) talesmän för institutioner, påverkningar och intressen som förkroppsligas i organisationerna.

Det atombombsskapande militära etablissemangen kan tillförsäkra folk miljoner jobb genom sin enorma köpkraft; slit och lidande kan vara en biprodukt av välstånd och ansvar; dödliga felsteg och brott från ledarnas sida behöver bara vara livets egen väg.

Karolina:

Att odla mark är kvalitativt skilt från att förstöra mark, liksom att utvinna naturens tillgångar från rovdrift, att gallra skogen från total skövling. Fattigdom, sjukdom och tumörer är naturliga likaväl som mänskliga sjukdomar - att övervinna dem är att befria livet. Civilisationen har lyckats med denna "andra", befriande omvandling med sina trädgårdar och parker och reservat. Men utanför dessa små skyddade områden har den behandlat naturen som den behandlat människan - som ett redskap för destruktiv produktivitet.

Lili:

Naturligtvis skulle en sådan situation bli en outhärdlig mardröm. Medan människan kan tåla den oavslutliga produktionen av atombomber, radioaktivt nerfall och tvivelaktiga näringsämnen, så kan de inte (av just samma skäl!) tåla att bli berövade den underhållning och den uppfostran som gör det möjligt för dem att bygga upp sitt försvar och/eller sin förstörelse. Om TV:n och besläktade medier skulle upphöra att fungera skulle detta kanske innebära vad kapitalismens inre motsägelser inte inneburit - systemets upplösning.

Slutsatser

(läses av någon ur publiken):

Ingenting säger att det blir ett gott slut. De etablerade samhällenas ekonomiska och tekniska kraft är tillräckligt omfattande för att tillåta eftergifter för den svage, och deras väpnade styrkor är tillräckligt tränade och utrustade för att bemästra upprorsituationer. Men spöket finns där åter - utom och inom de avancerade samhällenas gränser. Den lättvindiga historiska parallellen med barbarerna som hotar civilisationens imperium kan leda vilse; barbariets andra period kan mycket väl vara civilisationens fortsatta imperium. Men möjligheten finns att de historiska extremerna åter får mötas: mänsklighetens mest avancerade medvetande och dess mest utsugna kraft. Det är bara en möjlighet. Den kritiska samhällsteorin har inga begrepp som kan överbrygga klyftan mellan nuet och framtiden. Den ger inga löften och utlovar ingen framgång, den förblir negativ. Därför vill den förbli trogen dem som utan hopp har gett och ger sina liv för det Stora Nejet.

I början av den fascistiska epoken skrev Walter Benjamin:

Hoppet är givet för deras skull som är utan hopp.